

Liturgické služby laiků

1 Úvod

Liturgická konstituce Sacrosanctum Concilium II. vatikánského koncilu hovoří o liturgické službě laiků v čl. 29, v odst. 1/III B věnovaném směrnicím, jež vyplývají z hierarchické a společenské povahy liturgie. Úvodní čl. 26 tohoto odstavce zdůrazňuje, že liturgická jednání nemají soukromý charakter, nýbrž jsou to slavení církve, jež je chápána jako svatý lid, sjednocený a uspořádaný biskupy. Liturgická jednání jsou proto záležitostí celé církve, zviditelňují ji a ovlivňují. Řečeno jinými slovy, prohlašuje se zde, že církev je subjektem liturgického jednání. Podle Emila J. Lengelinga představuje toto prohlášení „konec středověku v liturgii“ a „kopernikovský obrat“ [1] v jejím chápání. Články SC, které následují, jsou vlastně jen logickým rozvedením toho, co bylo zásadně vyjádřeno v čl. 26. V čl. 27 se zdůrazňuje přednost liturgického slavení ve společenství a v čl. 28 se klade důraz na to, že při slavení liturgie (za rozdělení rolí) má každý „v rámci své funkce konat jen to, ale i všechno to, co mu přísluší z povahy věci a podle liturgických předpisů“. V čl. 29 se pak mluví o službě laiků při liturgii: „Také příslušující (ministranti), lektorů, komentátorů a členové chrámového sboru vykonávají skutečnou liturgickou službu“. R. Kaczynski k tomu podotýká: „Rozdíl mezi kleriky a laiky ohledně kvality jejich liturgické služby byl odstraněn. To ale neznamená žádné připodobnění laiků klerikům, nýbrž naopak odklerikalizování laických liturgických služeb, jež - včetně ministrantské služby! - už nesmějí být chápány jako rozvinutí služby svěcených nositelů úřadu“ [2]. Tím spíše padá rozlišování mezi muži a ženami v oblasti laických liturgických služeb, jak to činila ještě Instrukce o církevní hudbě a posvátné liturgii (čl. 93 a, c), vydaná Kongregací obřadů dne 3. 9. 1958 [3]. Čl. 30 SC pak ve starosti o aktivní účast při liturgii mluví o důležitosti „získat lid pro recitování aklamací a odpovědí a pro zpěv žalmů, antifon a písní“.

Takto pojatá liturgie znamená rozhodující proměnu paradigmat či rozhodující změnu perspektivy. Tuto změnu je třeba vidět především ve dvou oblastech, jež spolu navzájem přímo souvisí: Jednak nastává konečně rozchod se statickým chápáním liturgie a dochází k obratu k jejímu dynamickému pojetí. A. jednak už liturgie není chápána jako slavení pro obec, ale jako slavnost víry obce [4].

Chápe-li se liturgie jako slavnost obce slavená za rozdělení rolí, mají při ní významné místo i liturgické služby laiků.

2 Obecně o osudu liturgických služeb laiků v dějinách církve

Jak už jsem se zmínil ve svém stručném pojednání o historickém vývoji liturgických služeb laiků v Teologických textech [5], došlo od poloviny třetího století vlivem početního nárůstu kleriků k tomu, že celá řada liturgických služeb vykonávaných do té doby laiky byla převzata kleriky. Časem se tak z původně laických liturgických služeb stala nižší „svěcení“, na která se začalo pohlížet jako na předstupně diakonátu a presbyterátu [6]. Vlivem různých činitelů potom dochází k tomu, že „nižší klerici“ přestávají vykonávat své funkce: buď jejich pole působnosti zaniká, nebo je jim odňato (když např. roli lektorů přebírají děti a těm nelze svěřit žádné správní úlohy) anebo vznikají nové „církevní úřady“ (např. notáři), které nemají vztah k „nižším svěcením“. Tak došlo k tomu, že „nižší svěcení“ vývojově ustrnula do bezobsažné řady pouhých obřadů [7], kterými musel klerik projít na cestě k „vyšším svěcením“. Tento stav se více méně udržel až do léta 1965, kdy se na základě ustanovení II. vatikánského koncilu začíná pracovat na obnově liturgických služeb. Práce byla svěřena jak Radě pro uskutečňování konstituce o posvátné liturgii, tak i kongregaci obřadů. Tato „podvojnost“ zavinila, že se reforma liturgických služeb protáhla až do roku 1973. A možná, že by se opozdila ještě více, nebýt toho, že kromě jiného došlo v roce 1970 ke vzpouře kandidátů kněžství v linecké diecézi. Ti odmítali přijmout „nižší svěcení“ podle starého pořádku a předložili náhradní obřady. A tak konečně 15. 8. 1972 vydává papež Pavel VI. motu proprio „Ministeria quaedam“, kterým se s účinností od 1. 1. 1973 ruší tonsura, „nižší svěcení“ a podjáhenství a ustanovují se „služby“ lektorát a akolytát, do kterých mohou být liturgickým obřadem uváděni i muži laici, nikoli však ženy. Obřady ustanovení byly vydány dekretem z 3.12.1972.

3 Ministrant

Vznik ministrantské služby jako laické liturgické služby souvisí s tím, že se nedostávalo kleriků, z nichž alespoň jeden měl asistovat při slavení (od 13. stol. i privátní) mše. Byli proto nahrazováni laiky. Dokladem pro to je např. *Admonitio synodalis*[8] z 9. stol., kde se říká: „*Omnis presbyter clericum habeat vel scholarem, qui epistolam vel lectionem legat et ei ad missam respondeat, et cum quo psalmos cantet*“[9]. Ještě v r. 1310 kárá Mohučská synoda zlozvyk, že při mších na venkově kněží „*propter defectum clericorum*“ slaví mši „*sine ministri suffragio*“. Proti tomu se požaduje, aby se i na venkově neslavila mše bez spolupůsobení důvěryhodných osob, schopných číst a zpívat[10]. V *Consuetudines kláštera ve Farfě* je zmiňován jako taková vhodná osoba i „*puer*“, přičemž jsou jistě míněni obláti, tedy chlapani předurčení pro život v klášteře nebo pro kněžství. Tito chlapani mohli při mši číst epistolu a přinést kalich[11]. U cisterciáků měli knězi asistovat dokonce dva mešní služebníci: úkolem klerika bylo být knězi ke službě a odpovídat mu, úkolem laika bylo přinášet vodu a zapalovat svíce[12]. Instrukce pro ministranty obsažené v klášterních pořádcích měly povahu rozptýlených pokynů. Naproti tomu v dominikánském ordinariu z r. 1256 představují pokyny pro „*servitora*“ při privátní mši samostatnou kapitolu. Mešní služebník musel mimo jiné rozložit oltářní plátna a na konci je zase složit; v příslušném okamžiku přenášel knihu a svíce; pomáhal při přípravě kalicha. Jinak měl být stále připraven ke službě a k odpovědím. Je zde již předepisováno též jeho držení těla: při oracích a během kánonu má být mírně ukloněn. *Liber ordinarius* z Lüttichu tyto směrnice rozvádí ještě dále: mešnímu služebníku se na začátku předepisovalo umýt si ruce; přijímal od kněze „*pax*“ a předával jej dále (i když šlo o instrukce pro privátní mši!); při konventní mši měl upozornit na pozdvihování zazvoněním[13].

Protože rubriky, týkající se náležitostí ministrantů, byly v pozdějším *Missale Romanum* zastoupeny jen velmi řídky, vedlo to, až na otázku odpovědí, zacházení s knihou a konvičkami, ke krajovému odlišnostem ve výkonu ministrantské služby. Tak např. pokud šlo o zvonění, bylo v době před II. vatikánským koncilem zvykem v Rakousku kromě předepsaného zvonění při *Sanctus* a proměňování, dát znamení zvonkem také při ofertoriu a komuniu, jinde při „*omnis honor et gloria*“ (m.j. ve Francii) nebo též při *Pax Domini* (Střední Amerika). Ve Francii, i v Alsasku, bylo navíc zvykem, že ministrant na začátku ofertoria uctivými pohyby snímal a skládal velum z kalicha a podobně si počínal po komuniu, kdy jej podal knězi[14].

Prakticky byli podle tradice klerických škol při nadačních kostelech a klášterních většinou vybíráni za ministranty neporušení chlapani, jejichž dětská nevinnost se do určité míry považovala za náhradu duchovního charakteru. Je však třeba říci, že se proti tomuto řešení stále znovu objevovaly námitky. Např. P. de Goussanville (+ 1683) v tom viděl zneužití, jež snad může být omluveno obyčejem (PL 77, 1336 D). Claude Martin, od r. 1690 prior v Marmoutier, se snažil, aby se vědělo, že děti a ženatí muži jsou ze služby oltáře vyloučeni. Též i v 18. a 19. stol. se ozývaly hlasy proti ministrantské službě chlapců[15].

Pokud jde ještě o duchovní charakter, ten nemusel zcela chybět, pokud bývalo školení ministrantské techniky doprovázeno duchovní péčí a když navíc někde existovalo z pověření biskupa i formální přijetí církevní formou. Tak např. Th. Mathyssek ve svém díle *Leitfaden der Pastoral* vydaném v r. 1940 zmiňuje formulář tzv. „*Altardieneweihung*“ schválený v diecézi Limburg. Kromě toho stojí za to připomenout, že v Římě ještě v 8./9. stol. obdrželi mladí klerici počínaje asi akolytou (který nesl sáček s eucharistií) od papeže nebo biskupa svěcení. Do té doby obdrželi jen požehnání od arcidiacona[16].

Ačkoliv prvním posláním ministranta bylo svou přítomností a odpověďmi zastupovat lid, což náleží laikovi a v případě nouze tento úkol mohla plnit i žena (srv. CIC z r. 1917, can. 813, 2), přesto byl ministrant podle plného rozsahu své služby považován za nástupce klerika a vpsledku za nástupce diakona, s nímž má i společné označení (diákonos = minister). Připomínkou toho jsou i označení pro oděv ministrantů (provedený v různých barvách), užívaná ve středověkých Inventářích: „*dalmaticae puerorum*“ (kromě toho též „*tunicae, albae puerorum*“)[17].